

ДОВІДКА

Про формування комунікативної компетентності учнів початкової школи в умовах НУШ

Початкова школа – це той фундамент, від якості якого залежить подальше навчання дитини, і це вимагає від учителя початкової школи особливої відповідальності за процес підготовки дитини. У новому Державному стандарті початкової освіти серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти учень, підкреслено: «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях...». Концепція загальної середньої освіти зазначає, що «освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві, читацькі уміння і навички...». Тому комунікативні уміння та навички є першочерговими серед інших. У період реформування змісту освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» відбувається переорієнтація процесу навчання рідної мови на розвиток мовної особистості молодшого школяра, формування його комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми. Під поняттям «комунікативна компетентність здобувачів початкової освіти» ми розуміємо здатність дітей молодшого шкільного віку успішно користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, письмо, говоріння) для пізнання, комунікації, впливу. Процес формування комунікативної компетентності передбачає комунікативний розвиток молодших школярів, який включає кількісне накопичення слів (збільшення словникового запасу, обсягу висловлювання) та якісні зміни в мовленні (правильна вимова, виразність, багатство, образність тощо). Але основним критерієм формування комунікативної особистості є вміння розуміти, критично оцінювати усні й письмові тексти, уміння висловлювати свої думки правильно, точно та вміння оптимально використовувати свою мовленнєву діяльність у спілкуванні з іншими людьми.

Відповідно до вимог Освітньої програми, розробленої під керівництвом Савченко О.Я. протягом 1 семестру здійснено підсумковий моніторинг рівня сформованості комунікативної компетентності учнів початкової школи: аудіювання (2-4 класи), діалогічне мовлення (3-4 класи), монологічне мовлення - письмовий переказ (3-4 класи), усний переказ (2-4 класи), усний твір (4-ті

класи). Завдання моніторингового дослідження сформованості комунікативної компетентності учнів 2-4 класів розроблені методичним об'єднанням вчителів початкової школи з урахуванням Державного стандарту початкової освіти, Освітньої програми закладу освіти, безпечних умов організації освітнього процесу у період воєнного стану.

Оцінювання навичок комунікативної компетентності в 2-4-х класах здійснено вчителями відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13.07.2021 року №813 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти».

I. Аудіювання (слухання і розуміння)

Головною метою даного виду роботи було оцінити здатність учнів сприймати на слух незнайомий за змістом текст з одного прослуховування, а саме: розуміти мету висловлювання; фактичний зміст; причинно-наслідкові зв'язки; тему й основну думку висловлювання; виражальнозображувальні засоби прослуханого тексту; давати оцінку прослуханому.

Моніторинг якості сформованості аудіативних умінь (слухання і розуміння прослуханого) з рідної мови проведений фронтально в 2-4-х класах за незнайомими текстами та тестовими завданнями до них, а саме:

- у 2 класах – «Гаряча квітка» за В. Сухомлинським.
- у 3 класах – «Як діти яблуньку врятували» за К. Малицькою.
- у 4 класах – Легенда «Чому хвойні дерева не скидають на зиму свого листя?».

Комунікативна компетентність (аналізує сприйняте на слух висловлювання, ставить доцільні запитання) сформована на високому рівні:

- у 22 учнів (32%) 3 класів із 68 учнів (91%), які виконували роботу;
- у 42 учнів (62%) 4 класів із 68 учнів (87%), які виконували роботу; - у 57 учнів (74%) 2 класів із 72 учнів (82%), які виконували роботу.

Найкраще справилися учні – 4-А, 3-Б, 2-А, 2-В та 2-Г класів (вчителі:

Онищук С.А., Фещук Л.І., Коросташова Н.М., Снігир В.М., Гонтарук Я.І.)

Найбільше помилок учні допустили на:

- встановлення послідовності подій у тексті – 29 учнів 2-х класів (40%) та підкреслення речення, яке не зустрічалося у тексті – 25 учнів (34%);
- запропонуй свій заголовок до тексту та обґрунтуй свою відповідь – 11 учнів 3-х класів (16%) та 14 учнів (21%) на тестове запитання (Якою була яблунька торік?);
- визначення головної думки тексту та запису її та запису відповіді на запитання (На яких деревах вітер не заморозив листя?) – 11 учнів 4-х класів (16%) на кожне запитання.

Результати відображені у таблиці (додатки 1, 2, 3 додаються).

Аналіз моніторингового дослідження показав, що практичні навички, передбачені програмою з «аудіювання» у більшості учнів сформовано на високому та достатньому рівнях, що говорить про результативну роботу вчителів щодо розвитку цієї навички в учнів початкових класів. Починаючи з 1 класу, на уроках навчання грамоти, (у новій програмі передбачена робота за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища») вчителі працюють над формуванням комунікативної компетентності молодших школярів; допомагають організовувати міжособистісні комунікативні взаємодії, які стимулюють індивідуальну активність, ініціативність, дають можливість висловлювати свої думки. Формуючи навички говоріння, вчителі працюють над удосконаленням звуковимови і культури мовлення, збагаченням, уточненням і активізацією словника, удосконаленням граматичного ладу мовлення. Вчителі постійно організовують та проводять «Ранкові зустрічі» відповідно до вимог Нової української школи, де учні початкових класів можуть висловлювати свою точку зору, чути відмінні думки інших людей, аналізувати їх. Педагоги дають дітям змогу брати участь у групових обговореннях, а педагогам – моделювати й активно розвивати в дітей уміння та навички ефективного спілкування, формувати комунікативну компетентність.

II. Діалогічне мовлення.

Невід'ємною складовою частиною комунікативної компетентності молодших школярів є розвинене діалогічне мовлення. Для залучення всіх учнів до діалогу вчителі вдаються до таких прийомів як:

- вибір партнера по спільній роботі
- визначення колективної думки
- планування спільної праці
- використання формул «подумай – обговори з другом – поділися з класом»
- «очікування»
- побудова оцінних суджень за схемою – опорою.

Розвиток навичок діалогічного мовлення розпочинається з першого класу. На уроках «навчання грамоти» в 1 класі вчителі навчають дітей будувати запитання і відповіді на них, знайомити із репліками-запитаннями та репліками-відповідями; використовують малюнки, невеликі тексти, безпосередню навчальну ситуацію в класі. Важливим моментом у навчанні молодших школярів складати монологічні висловлювання є вибір теми і мети. Для роботи над твором у початкових класах педагоги обирають відомі предмети зі світу природи, життєвого досвіду дітей, реальних спостережень. Вчителі використовуючи інтерактивне навчання підвищують мовленнєву активність учнів застосовуючи парні, групові чи колективні форми взаємодії через обмін

думками, обговорення поставлених проблемних завдань. Учні, працюючи в команді («Акваріум», «Експертні групи», «Карусель», «Домашні групи» тощо), вчать планувати свої дії, проявляти ініціативу (вибрати завдання, порадити, як організувати роботу); переконувати, нести відповідальність за себе і команду. Робота в парах дає учням можливість подумати, обмінятися ідеями з партнером, а потім озвучити їх перед класом. Ця форма роботи сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, переконувати, вести діалог. На уроках вчителі використовують такі види роботи в парах: гра «Незнайко» (один учень читає, інший виправляє помилки); «Інтерв'ю» (взяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого тексту, статті тощо); гра «Кіт і мишка» (зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного); «Взаємні запитання» (з'ясувати якість засвоєння правила). У процесі формування комунікативної компетентності на уроках української мови вчителі створюють ситуативне моделювання (розігрування мовленнєвих ситуацій, імітаційних ігор, таких як: «Слідопити», «Ти – мені, а я – тобі», «Ти – редактор», «Спіймай помилку», «Вірю – не вірю», «Найрозумніший»), де учні засвоюють необхідні елементарні комунікативні відомості, збагачують свій словниковий запас, формують комунікативномовленнєві вміння.

Головною метою даного виду роботи було оцінити здатність учнів 3-4-х класів ініціювати комунікативну взаємодію; налагоджувати й підтримувати міжособистісну комунікацію; адекватно реагувати на співрозмовника; демонструвати певний рівень обізнаності з теми, що обговорюється; висловлювати особисту позицію щодо теми, яка обговорюється; добирати аргументи на підтвердження власної позиції; здійснювати адекватний добір мовновиражальних засобів; формулювати різні запитання й давати розгорнуту відповідь; керуватися у виборі рішень системою цінностей, схвалених суспільством; володіти типами мовленнєвої діяльності; відчувати стан співрозмовника; організовувати конструктивне розв'язання конфліктних ситуацій; користуватися прийомами стимулювання й підтримування розмови; дотримуватися теми спілкування; дотримуватися норм літературної мови; демонструвати певний рівень вправності у процесі діалогу (стислість, логічність, виразність, доречність, винахідливість тощо). Результати відображені у таблиці (додатки 4, 5 додаються). Учнім було запропоновано теми для діалогів:

- Найкращий друг.
- У книжковому магазині.
- Розмова по телефону (Виклик лікаря).
- Краплинка і травинка.
- Мої канікули.
- Знайомство.
- Новорічне свято (Колядування, Вертеп).
- На прогулянці в парку.
- На лижах (ковзанах, санках).
- Подорож весняної краплини.
- Зустріч із Феєю.
- Бесіда з татом.
- Метелик і Квіточка.
- Хто черговий?
- Мій ліцей.
- У спортивній секції.
- У лікарні.
- Тварини – не іграшки.

У ході діагностувальної роботи «діалог» опитано всіх учнів 3-4-х класів (контингент 153 учні) та оцінено на відповідний рівень:

- високий рівень – 72 учнів (47%);
- достатній рівень – 63 учні (41%);
- середній рівень – 16 учнів (11%);
- початковий рівень – 2 учні (1%) – 4-В клас (вчителі: Очеретня О.В. та Белкіна Т.Я.).

У ході моніторингового дослідження вивчалось вміння учнів:

1. Скласти діалог з використанням формул мовленнєвого етикету (слів ввічливості, звертання). Як результат:
 - 67 учнів (86%) 4-х класів використовують форми мовленнєвого етикету.
 - 62 учні (86%) 3-х класів використовують форми мовленнєвого етикету.
2. Дотримуватися правил спілкування та літературної вимови. Як результат:
 - 68 учнів (87%) 4-х класів дотримуються правил спілкування та норм літературної мови.
 - 48 учнів (64%) 3-х класів дотримуються правил спілкування та норм літературної мови.

Кращі результати показали учні 3-А, 3-Б, 4-А та 4-Б класів (вчителі: Левчук Т.І., Фещук Л.І., Онищук С.А., Левицька В.М.).

Аналіз моніторингового дослідження показав, що практичні навички, передбачені програмою з діалогічного мовлення з рідної мови у більшості учнів сформовано на високому та достатньому рівнях. Діти самостійно складають діалог за ситуацією, що містить певну проблему, швидко підбирають і правильно використовують потрібні слова, дотримуються правил культури спілкування, демонструють вміння уважно вислухати співрозмовника, виявляють стриманість і коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника.

III. Монологічне мовлення (пише розбірливо, дотримується граматичних і орфографічних норм, перевіряє і редагує написане). Говоріння (усні переказ і твір); письмо (письмовий переказ).

Головною метою даного виду було оцінити здатність учнів виявляти обізнаність із теми, що розкривається (усно чи письмово); здобувати потрібну інформацію в різноманітних джерелах (зокрема користуватися ІКТ) для створення власних усних і письмових висловлювань; будувати висловлювання певного обсягу, типу й стилю, добираючи й упорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із власного життєвого досвіду, прочитаний або прослуханий текст, епізод із кінофільму, сприйнятий (побачений чи почутий) твір мистецтва, розповідь іншої людини тощо) і використовуючи мовні засоби оформлення; продукувати чітке, плавне, зв'язне мовлення з ефективною логічною структурою, що допомагає слухачеві сприйняти й запам'ятати почуте; будувати композиційно й змістовно завершене висловлювання; урахувувати мету спілкування, адресата мовлення; формулювати основну думку висловлювання; розкривати тему висловлювання тощо. Під час оцінювання усного монологічного мовлення враховували аспекти: здатність дотримуватися культури мовлення й правил спілкування з урахуванням мовленнєвих ситуацій; виявляти певний рівень творчої діяльності; вільно й невимушено триматися перед слухачами, підтримувати з ними зоровий контакт; доцільно й ефективно використовувати позамовні засоби (постава, міміка, жести).

Протягом I семестру моніторингу підлягали навички монологічного мовлення: письмовий переказ (3-4 класи) та усний переказ (2-4 класи). Письмовий переказ розповідного тексту, прочитаного вчителем, здійснювався фронтально на основі колективно складеного плану, а саме:

- у 3 класах - «Ведмідь і мишка».
- у 4 класах - «Ромашки». Виконали на відповідний рівень:
- високий рівень – 33 учні (23%);
- достатній рівень – 64 учні (45%);
- середній рівень – 37 учнів (26%);
- початковий рівень – 8 учнів (6%). 4-В клас, 3-В клас (вчителі: Старостіна О.В., Очеретня О.В., Белкіна Т.Я.)

У ході моніторингового дослідження з'ясовано, що:

- учні самостійно, достатньо повно та послідовно переказують тексти, додержуючись вимог структури висловлювання, виражають основну думку, вдало використовують авторські засоби виразності, образності мовлення;
- створюють повноцінне зв'язне висловлювання, повно і вичерпно висвітлюють тему і головну думку 39 учнів (56%) 3-х класів із 70 учнів (92%), які виконували роботу; 42 учні (58%) 4-х класів із 72 учнів (92%), які виконували роботу;

- у тексті наявні зачин, основна частина і кінцівка у 49 учнів (70%) 3-х класів із 70 учнів (92%), які виконували роботу; 54 учнів (75%) 4-х класів із 72 учнів (92%), які виконували роботу;
- написали без орфографічних помилок 3 учні (4%) 3-х класів із 70 учнів (92%), які виконували роботу; 11 учнів (15%) 4-х класів із 72 учнів (92%), які виконували роботу.

Найкраще справилися учні 4-А та 3-Б класів (вчителі Онищук С.А., Фещук Л.І.). Результати відображені у таблиці (додатки 6,7 додаються).

До «усного переказу» вчителями закладу освіти було застосовано комунікативний підхід і створено завдання, яке не трапляється в житті. Учні переказували текст уявному молодшому братику, мамі «по телефону», казковому гостю, присутньому на уроці. У різних випадках переказ звучав порізно з урахуванням особливостей кожного із слухачів.

- 2 класи – «Вовк та Вівця» (українська народна казка);
- 3 класи – «Хитрий хомка» (За А.Бондарчуком);
- 4 класи – «Мужній вчинок».

У ході моніторингового дослідження оцінено на відповідний рівень (будує зв'язні висловлювання (розповідь, опис, міркування, есе, діалог) в усній та письмових формах, володіє монологічною та діалогічною формами мовлення дотримується культури спілкування), а саме:

4 класи:

- високий рівень – 37 учнів (47%);
- достатній рівень – 27 учнів (35%);
- середній рівень – 14 учнів (18%).

3 класи:

- високий рівень – 35 учнів (46%);
- достатній рівень – 33 учні (43%);
- середній рівень – 8 учнів (11%).

2 класи:

- сформовано – 59 учнів (67%); - формується – 29 учнів (33%).

У ході моніторингового дослідження з'ясовано:

- Вільно будують речення, використовуючи запозичені з оригіналу мовні засоби 46 учнів (53%) 2-х класів із 88 учнів (100%), які виконували роботу; 65 учнів (86%) 3-х класів із 76 учнів (100%), які виконували роботу; 55 учнів (70%) 4-х класів із 78 учнів (100%), які виконували роботу.
- Дотримуються послідовності подій викладених у авторському тексті, причинно-наслідкової залежності, відтворюють основних фактів 53 учнів (61%) 2-х класів із 88 учнів (100%), які виконували роботу; 67 учнів (88%) 3-х

класів із 76 учнів (100%), які виконували роботу; 49 учнів (63%) 4-х класів із 78 учнів (100%), які виконували роботу.

- У повному обсязі передають все суттєве 60 учнів (69%) 2-х класів із 88 учнів (100%), які виконували роботу; 67 учнів (88%) 3-х класів із 76 учнів (100%), які виконували роботу; 65 учнів (83%) 4-х класів із 78 учнів (100%), які виконували роботу.
- Припускається мовленнєвих помилок 29 учнів (33%) 2-х класів із 88 учнів (100%), які виконували роботу; 20 учнів (26%) 3-х класів із 76 учнів (100%), які виконували роботу; 16 учнів (20%) 4-х класів із 78 учнів (100%), які виконували роботу.

Найкраще справилися із діагностувальною роботою «усний переказ» учні 3-х класів (вчителі: Левчук Т.І., Фещук Л.І., Старостіна О.В.).

Вчителі прищеплюють молодшим школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитися іншому; а також в умінні висловити критичне зауваження у такій формі, щоб нікого не образити. Результати відображені у таблиці (додатки 8, 9, 10 додаються).

Протягом I семестру моніторингу підлягали навички монологічного мовлення «усний твір» у 4 класах.

У ході моніторингового дослідження оцінено учнів на відповідний рівень, а саме:

- високий рівень – 42 учні (54%);
 - достатній рівень – 28 учнів (36%);
 - середній рівень – 7 учнів (9%);
 - початковий рівень – 1 учениця (1%) 4-Б класу (вчитель Левицька В.М.).
- Контингент – 78 учнів.

У ході моніторингового дослідження з'ясовано:

- зміст твору відповідає загальній темі, нічого зайвого, що її не стосується 67 учнів (86%) 4-х класів із 78 учнів (100%), які виконували роботу;
- дотримана чітка структура твору: зачин, основна частина, кінців 64 учні (82%);
- усі елементи логічно пов'язані 68 учнів (87%);
- твір відповідає заданому обсягу, завершений та зв'язний 54 учні (69%);
- не допускається тавтологія – невиправдані повтори однакових чи спільнокореневих слів 58 учнів (74%).

Найкращі результати показали учні 4-А та 4-В класів (вчителі: Онищук С.А., Очеретня О.В.). Результати відображені у таблиці (додаток 11 додається).

Початкова школа розкриває широкі обрії для формування комунікативної компетентності молодших школярів. На уроках української мови вчителі створюють умови для свідомого засвоєння учнями понять світоглядного характеру; допомагають учням осмислювати власну мовленнєву практику; розвивати точність та естетичність мовлення; виховувати культуру мовленнєвого спілкування. Мовленнєвій діяльності на уроці вчителі відводять більше половини часу, вміло поєднують розвиток мовних, мовленнєвих та комунікативних умінь учнів. Формування комунікативної компетентності, тобто умінь спілкуватися, вести діалог на основі одержаних знань і початкових умінь, відбувається на кожному уроці. Вчителі комплексно підходять і до формування умінь писемного мовлення. Необхідний зв'язок між читанням і розвитком мовленнєвих і комунікативних умінь, а також письмом і зазначеними уміннями. Намагаються, щоб усне й писемне мовлення перебували у постійній залежності, взаємозв'язку. Розвивати мовлення учня – значить допомагати йому засвоювати (запам'ятовувати) полегшувати розуміння змісту знаків мови – лексичного і граматичного (тренувати інтелект), вчити виражати оцінку діяльності за допомогою лексичних, граматичних знань (тренувати емоції і почуття); полегшувати запам'ятовування літературної норми. Набуті учнями в початкових класах знання, особистісні якості, пов'язані з формуванням комунікативної компетентності, стануть фундаментом для подальшого навчання, виховання, розвитку самовираження здобувача освіти, адже мовленнєвий розвиток – це необхідна умова його життєдіяльності.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що процес формування комунікативної компетентності вимагає комунікативнодіяльнісного підходу до уроків української мови, тобто підпорядкування вивчення мовних знань мовленнєвому розвитку учнів. Формування комунікативної компетентності сучасних школярів вимагає урізноманітнення форм організації навчальної діяльності. Перевага надається мовленнєвим ситуаціям, коли кожний учень має можливість висловитись, проявити себе в комунікативному процесі. Ефективним з таких позицій є інтерактивне навчання, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню комунікативних умінь і навичок, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.